

Про що нам говорять святі

Дерево життя

На обкладинці — ікона з іконостасу
бенедиктинського монастиря
у м. Планшеттен (Німеччина)
авторства Іконописної майстерні
«РАДРУЖ», УКУ

Українська Греко-Католицька Церква
Патріарша літургійна комісія

2014

При підтримці
благодійної організації Renovabis

*Свято Воздвиження
чесного і животворящего
хреста Господнього*

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Тропар, глас 1:

**Спаси, Господи, людей твоїх
і благослови насліддя Твоє,
перемоги благовірному
народові на супротивників
даруй і хрестом твоїм охоро-
ни люд твої.**

Кондак свята, глас 4:

**Вознісся Ти на хрест волею
своєю. Новому людові Твоє-
му, що Твоє ім'я носить,
даруй щедроти Твої, Хрис-
те Боже. Возвесели силою
Твоєю, благовірний народ,
перемоги на супротивників
дай йому, що за посібник
має Твоє оружжя миру, не-
поборну перемогу.**

Євангеліє від Йоана, 3, 13-17

«Ніхто не ввійшов у небо, крім того, хто зійшов з неба: Син Чоловічий! Тож так, як Мойсей змія підняв у пустині, - так треба Синові Чоловічому бути піднесеним, щоб кожен, хто вірує у нього, жив життям вічним. Бог бо так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним. Бо не послав Бог у світ Сина світ засудити, лише ним - світ спасти».

**«ВІДКУПИТЕ ЄСН НАС
ВІД ПРОКАЯТТЯ ЗАКОНУ
ДОРОГОЦІННОЮ ТВОЮ КРОВ'Ю:
ДО ХРІСТА ПРИБІТНИЙ
І КОПИЄМ ПРОБИТНИЙ,
БІСІДАНІЄМ ВІДНАЄ ЄСН ЛЮДЯМ.
СПАСІ НАШ, СЛАСА ТОВА!»
(ІРОПАВ ВІСАНКОЇ П'ЯТНИЦІ, ГЛАГ 4)**

ХРЕСТ, ЯКИЙ ВОЗНОСИТЬ

Свято Воздвиження чесного і животворящого Хреста Господнього належить до найбільших у літургійному році. В його основі лежать дві події, віддалені в часі. Перша з них – освячення двох базилік в часи імператора Константина – на Голгофі і на Гробі Господньому, в 325 р. Друга подія відбулася в 7 ст.: це перемога християн над персами, завдяки якій мощі святого Хреста були повернені до Єрусалиму. Але з часом свято набуло самостійного значення. Воно стало святом прослави самого таїнства Хреста, який з ганебного знаряддя страти був перемінений Христом у знаряддя спасіння світу.

Справді, літургійні піснеспіви, звертаючись до біблійних висловів та образів, вимальовують не трагічну, а яскраву і радісну святкову ікону:

«Хресте всешанований, який радісно оточують ангельські чини, ти, днесь воздвижуваний, божественним порухом возносиш усіх, вигнаних за викрадення їжі і впалих у смерть (пор.: Бут. 3, 6). Тим-то ми, з вірою цілюючи тебе серцем і устами, освячення черпаємо, взиваючи: “Возносіте Христа, преблагого Бога, і поклоняйтеся божественному Його підніжжю!” (пор.: Пс. 98, 3)». (Стихира великої вечірні свята, глас 6)

«Заплещім сьогодні торжеству пісенному і з просвітленим лицем та язиком ясно воскликнім: “Хресте, що заради нас прийняв засудження, й оплювання, і рани, і в багряницю зодягнувся, і на Хрест зійшов! Побачивши Тебе, сонце й місяць скрили світло, і від страху земля хиталася, і завіса храмова роздерлася надвоє! Ти і нині даруй нам Хрест Твій чесний як охоронця і сторожу, і прогонителя демонів, щоб усі ми, його цілюючи, взивали: Спаси нас, Хресте, силою твоєю! Освяти нас світлістю твоєю, чесний Хресте! Й укріпи нас твоїм воздвиженням, бо тебе

нам даровано як світло і спасіння душ наших!"» (Стихира Литії свята, глас 4)

Мову богослужіння можна порівняти не з картиною, яка реалістично зображає певний епізод чи подію, а з іконою, котра за допомогою символів впроваджує людину у внутрішній таїнственний зміст події. Літургійні тексти не зупиняються на детальному описі хресних страждань Христа (як зрештою і розповідь євангелістів), а звертають наш погляд далі – представляють нам Христа таким, яким Він є сьогодні: воскреслим, прославленим, блаженним, торжествуючим, як Того, хто сидить праворуч Отця, який отер всяку сльозу з очей і дав Йому всяку владу на землі і на небі.

Для творців літургійних текстів кожна деталь і обставина має глибоке символічне і спасенне значення. Простерті на хресті руки Христа є божественними обіймами, які розривають дотеперішню розлуку людини з Богом і відновлюють первісну єдність:

**«Простер єси на хресті долоні,
Спасе, Ти, що простер небо як шат-**

ро, і ними обняв народи і людей, які славлять Твої добровільні страждання». (Перша пісня канону п'ятниці Октоїха, глас 2)

Пробиття цвяхами рук і проколання списом Ісусового ребра, з якого витікає кров і вода, – все це виявляє жагу божественної любові, спрямованої на визволення людини:

«Розп'явся єси задля мене, щоб виточити мені відпущення; проколотий був у ребра, щоб струмені життя мені пролити; цвяхами був пронизаний, щоб я глибиною страждань Твоїх у висоті могутності Твоєї увірявся і взивав до Тебе, Життєдавче Христе: "Слава і Хресту, Спасе, і стражданню Твоєму!"»
(Тропар на «Блаженних» утрени Великої п'ятниці)

Добровільно прибитий до хрестного дерева, Син Божий уневажнює гріх прародичів у раю, пов'язаний зі самовільним порушенням заповіді Божої не їсти від дерева. Це співставлення біблійних розповідей підсилюється в літургійних текстах іншим висловом апостола Павла: «Він (Христос) зни-

щив розписку, що була проти нас, що нас осуджувала, разом з приписами; він її зробив нечинною, прибивши до хреста» (Кол. 2, 14). Тут апостол, вживаючи метафору, говорить про розписку наших гріхів, яка обумовлювала людині смертний вирок. Цей вирок Бог скасував, підпорядкувавши свого Сина Законові (Гал. 4, 4), зробивши Його жертвою за гріх (2 Кор. 5, 21) і прокляттям за людей (Гал. 3, 13). Він видав Його на хресну смерть і цим знищив розписку гріхів, яка осуджувала людину:

«Ти, що в шостий день і годину до Хреста прибив зухвалий гріх Адама в Раю, розірви рукописання і наших гріхів, Христе Боже, і спаси нас». (Тропар шостого часу, глас 2)

Зауважмо, що хресний подвиг Ісуса Христа завжди в літургійних текстах представлений не як Його особисті страждання (хоча, безумовно, вони мали місце, адже Христос зазнав болів як людина), а як страждання за всіх і весь світ. Він – «Агнець Божий, що бере на себе гріх світу», щоб його спасти від влади гріха і смерті. Страждання осіб, що стоять

під хрестом, так само не їхній особистий біль – співчуття до розп'ятого Христа, а біль усього створеного світу, який співстраждає зі своїм Творцем. В особах, що стоять під хрестом, Церква оплакує гріх, що став причиною розп'яття:

«Все творіння мінилося від страху, бачачи, як на хресті висиш Ти, Христе: сонце затьмарювалося і землі основи стрясалися, все співстраждало з Тим, хто сотворив усе; хто з волі власної перетерпів заради нас – Господи, слава Тобі!»
(Стихира вечірні Великої п'ятниці, глас 1)

Голгота – місце великої «космічної битви», тому на іконах біля підніжжя хреста зображено темну печеру, в якій спочиває череп Адама і його кості. Згідно з Євангелієм, розп'яття Ісуса відбулося на «Черепмісці» (див. Мт. 27, 33; Мр. 15, 22). Отож, хрест було «всаджено у землю», щоб земне і підземне об'єднати з небесним.

Часто навіть у церковному мистецтві Хрест представляється зовсім в іншому стилі, протилежному

до того, як це роблять літургійні тексти. Сучасний стиль, драматичний, стражденний, зображає Хрест наче зовні, зі сторони, з наголосом на жорстокий реалізм у той момент, коли Розп'ятий помирає на ньому. Хрест постає в цьому випадку перед нами як символ зла, страждання і жахливої реальності смерті. Хрест вказує на ті причини, котрі привели до нього: ненависть, злобу, несправедливість і гріх.

Вірні, котрі поклоняються хрестові і цілують його, сприймають Хрест не як знаряддя тортур, жорстокої необхідності життя, і навіть не як шлях наслідування Христа, а як те, що веде до слави, як привід для славослов'я і хвали, а не смутку. Адже, літургійний спосіб представлення Хреста (як також і той, який ми бачимо на традиційних іконах) ставить наголос на причинах, які привели до Хреста, а на його дії: *примиренні, славі, перемозі над смертю і тлінням, життю вічному*. Це саме той Хрест, котрий ап. Павло називає «славою» і «хвалою» (Гал. 6, 14). Свято 27 (14) вересня називається Воздвиженням Хреста тому, що ставить акцент саме на цьому таїнстві: через Хрест людина і все творіння

«возноситься» до Бога і вічного блаженства. Зміст свята Воздвиження Хреста полягає в тому, що не ти несеш хрест, а хрест несе тебе, хрест не придавлює тебе, а підносить.

Поклоняючись і цілюючи святий Хрест, ми дякуємо Богові, за Його спасенний подвиг, за дар спасіння, яке Він вчинив посеред землі, а також визнаємо свою гріховність. Прекрасною духовною настановою для всіх вірних є стихира утрені свята:

«Сьогодні виноситься хрест Господній, а вірні з любов'ю його зустрічають і приймають оздоровлення тіла й душі та всякої недуги. Цілуймо його з радістю і страхом: зі страхом задля гріха, як недостойні; з радістю ж заради спасіння, яке світові подає розп'ятий на ньому Христос Бог, що має велику милість».

ХРЕСТ, ЯКИЙ ЖИВОТВОРИТЬ

Богослужіння досить часто називають хрест, на якому помер Христос Деревом життя. Який зміст у цьому криється? Аби зрозуміти це, слід брати до уваги біблійну розповідь з Книги Буття і спосіб її тлумачення Отцями Церкви. Рай у Книзі Буття – це сад, насаджений Господом для людини, щоб вона, перебуваючи у близькості з Ним, користувалася плодами саду та доглядала його. Дерево життя було одним із дерев, яке росло в Едемському саді, куди Господь поселив перших людей – Адама і Єву. Це дерево і дерево пізнання добра і зла були особливо виокремлені з посеред інших дерев саду (*Бут. 2, 9*). Перші люди отримали від Бога дозвіл споживати плоди всіх дерев, за винятком дерева пізнання добра і зла (*Бут. 2, 16–17*). Слід зауважити – заборона не стосувалася плодів

дерева життя. З подальшої розповіді стає зрозумілим, що людина споживала його плоди – і втратила цю можливість вже аж після порушення Божої заборони щодо дерева пізнання добра і зла (*Бут. 3, 22*). Змій навіює Єві думку про те, що споживання плодів з дерева пізнання добра і зла не спричинить смерті, а навпаки – в Адама і його жінки «відкриються очі» і вони стануть «як боги, що знають добро і зло» (*Бут. 3, 4–5*). Бог виносить вирок за непослух і позбавляє людей можливості надалі споживати плоди Дерева життя. Він виганяє їх із раю, а біля входу до Едему ставить херувима з полум'яним мечем, щоб не допустити людей назад (*Бут. 3, 9–24*). Можливість споживання плодів з дерева життя в церковній традиції часто розглядали як символ безсмертя і повноти життя, від якого люди відмовилися, порушивши Божу заповідь. Ця можливість збереглася для людини навіть після гріхопадіння, однак відновити доступ до дерева життя міг лише сам Господь, який його насадив.

Очевидно, треба брати до уваги символізм і образність біблійної мови. Рай – це середовище життя

первозданної людини, де вона могла реалізувати своє високе покликання – участь у Божественному житті. Райське життя людини було істинним і блаженним життям, і полягало воно в єдності з Богом та безпосередньому спілкуванні з Ним. Тому вигнання з раю було для людини великою втраченою і відлученням від її природнього життєвого середовища. Порухивши заповідь, людина, за висловом Григорія Богослова, «стає вигнанцем, який віддаляється одночасно і від дерева життя, і з раю, і від Бога».

Спасіння людини здійснюється у поверненні їй втраченого раю. Через тілесне народження на землі, Його страсті, смерть на хресті і воскресіння Бог відновлює первісну і життєдайну близькість і єдність з людиною, а ця близькість і є суттю райського блаженства. У Христі людині знову відкривається доступ до Дерева життя. Про це говорить один із піснеспівів на честь Хреста Господнього:

«Вже полум'яне оружжя не охороняє врат єдемських, на Нього бо прийшло преславне погашення – Дерево хресне; смерти жало і адову перемогу прогнано, і став Ти, Спасе

мій, перед тими, що в аді, кличущи: “Увійдіть знову в рай”». (Кондак Хрестопоклонної неділі, глас 7)

Усі літургійні символи і образи мають дуже конкретну ціль – відкрити наше серце і свідомість на слова Христа: «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною. Хто хоче спасти своє життя, той його погубить; а хто своє життя погубить ради мене, той його знайде» (Мт. 16, 24–25). Хрест – це не лише символ і знамено нашого спасіння, а й невід’ємна частина нашого земного життя. Христос вчить нас і своїм словом і прикладом, як нам слід сприймати хрест. «Зректися себе» – означає добровільно відмовитися жити для себе самого, прийняти волю Отця (як це зробив Ісус) як найвищий закон свого життя. Взяти хрест, прийняти його – не ігнорувати, не уникати і не втікати від нього, а прийняти як випробування, певний виклик, бути готовим зносити ганьбу, упокорення або навіть мученицьку смерть заради Христа, а також вмерти для гріха. Переважно акцентують увагу на тому, що Христос закликає нас взяти Хрест.

Але це лише половина фрази, Він закликає нас взяти хрест і йти за Ним. У кожного є свій хрест, але далеко не кожен несе його, йдучи за Христом. Хрест може стати для людини животоворящим лише тоді, коли вона його добровільно на себе приймає і йде за Христом. А йти за Ним означає сприймати все у своєму житті як волю люблячого Отця, який веде тебе через різні випробування до повноти життя.

Поклоняючись у цей святковий день Хресту Господньому, Церква співає короткий змістовний тропар:

**«ХРЕСТУ ТВОМУ
ПОКЛОНЯЄМОСЬ, ВЛАДИКО,
І СВЯТІЄ ВОСКРЕСІННЯ
ТВОЄ СЛАВИМО».**

Хрест нерозривно пов'язаний з воскресінням, бо саме через нього «прийшла радість усьому світові», радість нового життя, дарованого Христом.

